

Historisch onderzoek en digitalisering van kranten

door

Dirk LUYTEN

Abstract

More and more editors and public libraries and centres for documentation digitise newspapers. In Belgium, digitisation of daily newspapers is just starting. Two small scale, but innovative initiatives should be mentioned here: first of all, the Erfgoedcel (heritage cell) of the city of Ieper took the initiative to digitise the nineteenth-century local press. Secondly, the library of the city of Ostend digitised a set of local newspapers from the nineteenth and first half of the twentieth century. Further initiatives are taken at all levels of the Belgian state. To avoid overlap and waste of money, coordination is necessary, taking into account the complex institutional structure of the Belgian state. This coordination is the aim of Presse-Papier, the national project for the preservation of Belgian newspapers. Representatives of the different types of institutions who keep newspapers, meet regularly and a central database of all the Belgian newspapers will facilitate coordination and cooperation. Digitisation shows that newspapers are a quite original historical source, and because a newspaper includes information on all aspects of society, economy and politics, it can be interesting for the general public as well. Moreover, digitisation offers new opportunities for research, which is less time consuming.

1. DE KRANT : VOOR ELK WAT WILS

'Als reeks in de boekenkast is honderd jaar *De Gids* zeer imposant. Maar wie een tijdje rondneust in de digitale tegenvoeter wil al snel niks anders meer'. Zo besloot Ewoud Sanders een erg enthousiast artikel over de gedigitaliseerde versie van het literair-politieke tijdschrift *De Gids* voor de jaren 1837-1937.¹ Het gedigitaliseerde tijdschrift is in dit geval op een DVD raadpleegbaar. Meer en meer kranten en tijdschrif-

¹ Ewoud Sanders, 'Razendsnel door De Gids' in, *NRC-Handelsblad*, 1 oktober 2006, p. 62.

ten kunnen echter online geraadpleegd worden. Dat gebeurt op initiatief van de uitgevers, die hun historische collecties op die manier ter beschikking stellen van de lezers, of van bibliotheken, die digitalisering tot hun takenpakket rekenen. Ook de erfgoedsector gaat de digitale toer op.

Op die publieke initiatieven gaan we verder in. Het voorbeeld van het weekblad *De Groene Amsterdammer*, een oude vaste waarde in het Nederlandse perslandschap, die al betrekkelijk vroeg besloten heeft een deel van de historische collectie (1877-1940) te digitaliseren met de steun van sponsors en het Prins Bernard Cultuurfonds, toont goed aan welke mogelijkheden en meerwaarde digitalisering biedt voor de lezer.

De digitale *Groene* is gratis en zonder veel formaliteiten raadpleegbaar op de website van het blad.² *De Groene Amsterdammer* laat de lezer de keuze tussen twee zoekmethodes. Hij of zij kan, zoals in de leeszaal van de bibliotheek, de jaargangen pagina per pagina doorbladeren, maar kan alle jaargangen ook doorzoeken op om het even welk woord uit de tekst. Het is daar dat voor de onderzoeker nieuwe perspectieven open gaan, nieuwe perspectieven die de Nederlandse hoogleraar Frank Van Vree op het jongste najaarscongres van het Koninklijk Nederlands Historisch Genootschap (KNHGG), dat gewijd was aan mediageschiedenis, ertoe aanzette te spreken over 'Overvloed en onbehagen' toen hij de meest recente evoluties in de mediageschiedenis in kaart bracht. Overvloed omdat op betrekkelijk korte tijd al veel gedigitaliseerd werd. Het internet is een tiental jaar oud, maar ondertussen is er een proces op gang gekomen waarbij media op grote schaal digitaal ter beschikking worden gesteld. Wat de kranten betreft werkt de Nederlandse Koninklijke Bibliotheek aan een project dat 8 miljoen pagina's uit 5000 titels digitaal ter beschikking wil stellen. De grote Nederlandse kranten hebben hun collecties tot 1993 gedigitaliseerd. Het gaat om een technologische revolutie die, steeds volgens de Nederlandse mediahistoricus, een grote impact zal hebben op de historiografie. Hij gebruikte de metafoer van lopen (gedrukte krant) en autorijden (gedigitaliseerde krant): in beide gevallen gaat het om een manier van verplaatsen, die principieel dezelfde is ('van Oostende naar Brussel lopen en rijden is even ver'), maar de metafoer maakt direct duidelijk dat autorijden veel meer mogelijkheden biedt en toelaat andere, ruimere horizons te gaan verkennen. Frank Van Vree verwees naar Mac Luhan om aan te geven dat de eigenschappen van een medium het gebruik bepalen dat ervan kan worden gemaakt. Onderzoek op basis

² www.groene.nl/archief gezien op 28 december 2006.

van een gedigitaliseerde krant laat toe onderzoeksvragen te formuleren die vroeger om redenen van werklast en tijdsinvestering als onrealistisch konden worden afgedaan. Een gedigitaliseerde krant maakt het bijvoorbeeld mogelijk om receptie-onderzoek te doen van één bepaald literair werk over verschillende decennia. Wie een bijdrage moet schrijven voor een gedenkboek kan snel te weten komen waar de zwaartepunten lagen van de belangstellingssferen van een organisatie als het ledenblad gedigitaliseerd is. Het volstaat, als we bij het voorbeeld van *De Groene Amsterdammer* blijven, om Stalin en Hitler in te tikken en de resultaten te vergelijken om een idee te krijgen van de belangstelling die het blad had voor beide politieke leiders, en van de manier waarop ze werden afgebeeld (ook de cartoons zijn in *De Groene* meegenomen). Deze benadering is nog rudimentair en simpel. Potentieel is veel meer mogelijk. Dat hangt af van de manier waarop de digitalisering is gebeurd (full-text doorzoekbaar, segmentering van de artikelen...) en het voorhanden zijn van adequate zoekinstrumenten, een punt waarop ook Frank Van Vree de nadruk legde.

Wie wat verder wil gaan dan een enigszins impressionistische benadering, heeft nood aan een onderbouwde methodologie en aangepaste kwantitatieve en kwalitatieve zoekinstrumenten, of zelfs aan heel specifieke software. Dat laatste is met name het geval voor technieken van discoursanalyse, waarbij longitudinaal onderzoek mogelijk is, als voldoende kranten over meerdere jaargangen digitaal beschikbaar zijn op een manier die doorzoeken op tekst mogelijk maakt. Ook de evolutie van het taalgebruik kan zo in kaart worden gebracht.³

Dat brengt ons bij het punt van de kwaliteit van de digitalisering. Digitalisering heeft vele nieuwe mogelijkheden, maar kan ook informatie verloren laten gaan. Een krant is niet alleen tekst; de opmaak, de keuze van de lettertypes, de foto's, de plaatsing van de artikelen zijn eveneens van belang. Het maakt wat uit of een bericht linksboven op de voorpagina staat of rechts onderaan op pagina vier. Ook het lettertype is van belang. Mariette Wolf wees in haar bijdrage over *De Telegraaf* voor het congres van het KNHG op het gebruik van "chocoladeletters", een bewuste keuze van een krant voor de grote massa. Radicale en alternatieve bladen gebruiken een heel specifieke typografie en lay-out om hun boodschap over te brengen en herkenbaar te zijn. De Duitse *Tageszeitung*, die zich situeert in het verlengde van de

³ Hier ligt sterk de nadruk op in de projectaanvraag van de Nederlandse Koninklijke Bibliotheek : <http://www.kb.nl/nieuws/2006/krantendigitaal/databankdigitaledagbladen-NWO-extern.pdf> p. 2. Gezien op 28 december 2006.

Außerparlamentarische Opposition, heeft een heel specifiek, enigszins frivool uitzicht, maar ademt tegelijk een sfeer van degelijkheid uit omdat de tekst nog ruim voorhanden is en de reclame ondergeschikt is.

Dichter bij huis is de lay-out van *De Morgen*, om maar dat voorbeeld te noemen, deel van het imago van de krant, die daarmee aansluiting wil vinden bij een specifiek lezerspubliek. Aan de andere kant is de erg amateuristische en povere lay-out van de sluikpers uit de Tweede Wereldoorlog de reflectie van de omstandigheden waarin deze bladen noodgedwongen gemaakt werden. Voor de historicus is het van belang deze nuances mee te nemen zodat de informatie volledig zou zijn, maar ook om te weten hoe die informatie de tijdgenoot bereikte. Naast een artikel over een ernstig onderwerp uit de binnenlandse politiek kan een reclameboodschap staan of een advertentie voor een politieke partij. Die staan daar niet zomaar, maar passen in een weloverwogen, vaak publicitaire of mediastrategie. Kranten hadden en hebben allerlei bijlagen. Ook die zouden mee gedigitaliseerd moeten worden, al is het zo dat die bijlagen niet altijd worden bewaard in de bibliotheken en documentatiecentra. Die grote verscheidenheid aan onderwerpen maakt de rijkdom van de krant uit. 'De krant brengt het nieuws van de dag, maar de informatie heeft eeuwigheidswaarde', zo omschrijft Astrid Verheusen de betekenis van de krant voor het onderzoek in de voorstelling van het Nederlandse project Databank Digitale Dagbladen.⁴ Kranten zijn een spiegel van de maatschappij en geven informatie over vele aspecten van politiek, maatschappij, economie en cultuur. Ze kunnen door beoefenaren van heel verschillende wetenschappelijke disciplines gebruikt worden. Voor historici van politiek en pers en voor literatuurwetenschappers ligt dat voor de hand. Maar ook economen en economische historici kunnen er hun voordeel mee doen. De krant geeft elke dag beursinformatie. Historici van de consumptie en de publiciteit kunnen moeilijk om de krant heen en ook wie de geschiedenis van het klimaat wil onderzoeken, heeft aan de krant een voor de hand liggende bron. Kranten zijn heel nuttig voor wie biografische informatie verzamelt, vooral maar niet uitsluitend aan de hand van overlijdensberichten. Dat is weer een mooi voorbeeld van de mogelijkheden die digitalisering biedt. In een gedigitaliseerde krant kan gemakkelijk biografische informatie worden verzameld over één of meer personen. Dat is niet alleen van belang voor wie prosopografisch tewerk

⁴ Astrid Verheusen, 'Databank digitale dagbladen' in, *HG-Nieuws*, 2006, XIII, 2, p. 3-5.

gaat, maar ook voor wie de figuren in om het even welk historisch werk behoorlijk wil identificeren. Niet alleen professionele historici (in opleiding) zijn hierbij gebaat: ook genealogen volgen met belangstelling de evolutie van de digitalisering van de kranten omdat die de mogelijkheid biedt om snel biografische informatie te vinden die wat meer body geeft aan de vooral feitelijke gegevens uit de bevolkings- en parochieregisters. Digitalisering opent nieuwe onderzoeksmogelijkheden en vergemakkelijkt het werk van de onderzoeker. De lezer hoeft zich niet meer te verplaatsen, maar kan vanachter de PC thuis of op kantoor zijn onderzoek doen.⁵ Digitalisering is natuurlijk niet in de eerste plaats een comfortkwestie, maar zo kan worden verwacht, zal digitalisering het onderzoek aanmoedigen en de persgeschiedenis of het gebruik van de krant als bron nieuwe impulsen geven.

Digitalisering kan evenwel ook leiden tot een verenging van de onderzoeksfocus. Het is goed voorstelbaar dat onderzoekers bij voorkeur kiezen voor de kranten die digitaal beschikbaar zijn en de andere links laten liggen. Omdat bij de digitalisering vaak wordt gekozen voor nationale titels dreigen kleinere of marginale kranten aan de aandacht van de vorser te ontsnappen.⁶

Vanuit het standpunt van de onderzoeker zal het duidelijk zijn dat kranten als bron van groot belang blijven, en dat ze het verdienen gedigitaliseerd te worden. Hoe kan dit principe concreet worden ingevuld, welke zijn de knelpunten en welke zijn de grote tendensen?

2. KRANTEN DIGITALISEREN IN HET BUITENLAND

Principieel is er geen verschil tussen de digitalisering van een krant en die van een boek: het gaat in beide gevallen om teksten die worden gescand en geOCR-iseerd. In de praktijk gaat dat parallellisme niet helemaal op. Kranten zijn in materieel opzicht bijzonder kwetsbaar. Ze zijn goedkoop en bestemd voor eenmalige consumptie, het papier is bijgevolg niet van heel goede kwaliteit. Dat is een probleem vanaf het midden van de negentiende eeuw, maar is in de twintigste eeuw nog acuter in periodes van schaarste en oorlog: het papier dat toen is gebruikt is nog kwetsbaarder, kranten uit die periode breken letterlijk in stukken. De materiële toestand van de kranten die bewaard worden in bibliotheken en documentatiecentra is vaak slecht: omdat kranten

⁵ Angelie Sens, 'Mediageschiedenis : stilstand en beweging. Najaarscongres vrijdag 8 december 2006' in, *HG-Nieuws*, 2006, XIII, 2, p. 2-3; p. 3.

⁶ *Ibidem*, p. 3.

zo veel informatie bieden en in de vroegste fase van de contemporaine geschiedschrijving vaak de enige bron waren – er waren weinig archieven beschikbaar – zijn ze door de handen van heel veel lezers gegaan. Dit leidt ertoe dat de exemplaren die aan de basis liggen van de digitalisering, in slechte staat zijn, soms zelfs onbruikbaar zijn. Dat betekent dat de instelling die tot digitalisering overgaat eerst een reeks van goede kwaliteit moet zien samen te stellen. Dit veronderstelt samenwerking met andere instellingen en soms is de enige uitkomst op zoek te gaan naar het origineel bij de uitgever. Dat was het geval bij *De Gids*. Een andere mogelijkheid is digitaliseren van een microfilm. Ook hier rijst een probleem van kwaliteit. Microfilms nemen niet alle details op van het origineel, bijvoorbeeld de kleur. Soms is de belichting niet optimaal. In dit verband is het goed aan te stippen dat digitalisering het probleem van de permanente bewaring niet definitief oplost: voor de preservatie van de digitale kopie bestaat nog geen sluitende methode. Wel is het zo dat digitalisering de kwestie minder acuut maakt omdat de originelen niet meer geraadpleegd hoeven te worden.

Digitalisering van kranten is uit de aard van de zaak een grootschalige operatie. Het gaat om honderduizenden bladzijden. Bij het Nederlandse pilootproject “Historische kranten in beeld” werden bijvoorbeeld vier nationale kranten uit de periode 1910 – 1945 gedigitaliseerd. De in totaal 76 jaargangen beslaan samen 350.000 pagina’s.⁷ Een krant heeft een gecompliceerde compositie. Behalve tekst staan er ook tekeningen, foto’s en advertenties in. Artikelen staan verspreid over meer dan één bladzijde en de scheiding tussen de artikelen evolueert heel sterk in de loop van de negentiende en twintigste eeuw. Koppen en titels zijn bijzonder en in een aantal gevallen zijn er typografische eigenaardigheden. Dit stelt geen principieel technologisch probleem, wel drijft het de kostprijs op, als tenminste wordt geopteerd voor een kwalitatief hoogstaande digitalisering die optimaal tegemoet komt aan de noden van de onderzoeker. Het kostenplaatje van het project Tiden van de Scandinavische landen schommelde tussen € 2,5 en 3 per pagina. De kost voor het Nederlandse project Databank Digitale Dagbladen waarbij 8 miljoen pagina’s gedigitaliseerd zullen worden, wordt begroot op € 13 miljoen.⁸

⁷ <http://kranten.kb.nl/index.html>, gezien op 28 december 2006.

⁸ <http://www.kb.nl/nieuws/2006/krantendigitaal/databankdigitaledagbladen-NWO-extern.pdf> gezien op 28 december 2006.

Kranten digitaliseren is een grootschalige en dure operatie, die veel voorbereiding, een goede organisatie, een aangepaste infrastructuur en know-how vergt. In het buitenland bestaan al meerdere initiatieven. Digitalisering van kranten start rond de millenniumwende. Naast de al genoemde Nederlandse voorbeelden kan, zonder exhaustief te zijn, verwezen worden naar Tiden, een samenwerkingsverband tussen bibliotheken uit de Scandinavische landen, waarbij gezamenlijk kranten uit de periode 1640-1860 worden gedigitaliseerd. De *Bibliothèque Nationale de France* digitaliseert 21 nationale kranten van het eerste nummer tot 1944. Bij het project *British Newspapers* worden 40 nationale en regionale kranten uit de negentiende eeuw gedigitaliseerd.⁹ Ook de Luxemburgse *Bibliothèque Nationale* heeft kranten gedigitaliseerd, die op de website kunnen worden geraadpleegd.¹⁰

In veel gevallen gaat het om een vervolg op microverfilming. Dat is duidelijk in Nederland, waar het project Metamorfoze, het nationale project voor het behoud van het papieren erfgoed, al bestaat sinds 1997. In dat programma zijn de kranten één van de trajecten, en Metamorfoze is bij de digitaliseringsprojecten van de Nederlandse Koninklijke Bibliotheek betrokken.¹¹ Het is vaak zo dat, wanneer er volledige microfilms van goede kwaliteit bestaan, daarvan vertrokken wordt bij de digitalisering om kosten te sparen.

Er bestaan heel wat digitaliseringsinitiatieven, maar het gaat nooit om de digitalisering van een volledige krantencollectie van een bepaalde bewaarinstelling, maar om delen van de collectie. Digitalisering wordt niet gerekend tot de reguliere werking van de instellingen, maar gebeurt op projectbasis. Bovendien komt de financiering in de meeste gevallen uit externe bronnen, bijvoorbeeld de nationale onderzoeksfondsen.

De voortrekkers van de digitalisering van de dagbladen zijn de Nationale Bibliotheken. Ze werken vaak samen met andere bewaarinstellingen. Dat is nuttig om kosten te delen en gezamenlijke projecten in te dienen. De tweede reden is dat samenwerking toelaat om over volledige reeksen van optimale kwaliteit te beschikken. Nationale Bibliotheken hebben vaak heel volledige verzamelingen, maar onder meer om die reden worden ze heel veel gebruikt door de lezers, wat de materiële staat van bewaring niet ten goede is gekomen. Niet alleen met bewaarinstellingen, ook met de uitgevers wordt samengewerkt.

⁹ Voor meer details : Marc Dhoore, Dirk Luyten, 'Het eeuwige leven voor de krant? Eerste balans van het Nationaal Project voor de conservering van de Belgische kranten in internationaal perspectief' in, *Bibliotheek- & archiefgids*, 2006, LXXXII, nr. 4, p. 8-13.

¹⁰ www.bn.luxemburgensia online gezien op 15 januari 2006.

¹¹ <http://krantenkb.nl> en www.metamorfoze.nl gezien op 28 december 2006.

Dit kan kosten besparen en problemen met het copyright vermijden in die zin dat de bibliotheek ervoor opteert de kranten uit de recentste decennia niet te digitaliseren, maar over te laten aan de uitgevers.

Wanneer we de verschillende digitaliseringsprojecten vergelijken dan valt de grote verscheidenheid op: het is niet zo dat steeds hetzelfde stramien wordt gevolgd. Dat geldt met name voor de chronologische afbakening. Terwijl de Scandinavische bibliotheken teruggaan tot de zeventiende eeuw en stoppen in 1860, opteerden de Nederlanders in het pilootproject voor de eerste helft van de twintigste eeuw. De Britten legden het accent dan weer op de negentiende eeuw. Uiteenlopende keuzes werden ook gemaakt op het vlak van de aanpak van de digitalisering, zelfs binnen één project. Bij Tiden kozen de Noren en de Denen ervoor zoveel mogelijk kranten te digitaliseren en de zoekmogelijkheden te beperken. Finland en Zweden daarentegen opteerden voor een maximale ontsluiting: de artikelen uit de Finse kranten zijn geïndexeerd en kunnen doorzocht worden aan de hand van hiërarchische zoektermen.

De budgetten die voorhanden zijn, laten slechts toe een fractie van de krantentitels te digitaliseren. Keuzes dringen zich met andere woorden op. Verschillende criteria zijn mogelijk en legitiem. Zo kan bijvoorbeeld gekozen worden in functie van de materiële staat van de kranten. Een andere mogelijkheid is zich toespitsen op het specifieke werkerterrein van een bewaarinstelling. Zo lijkt het voor de hand te liggen dat bijvoorbeeld thema-archieven de voorkeur geven aan de bladen die het dichtst aansluiten bij hun thema, of dat plaatselijke bibliotheken de lokale krant digitaliseren. De bewaarinstellingen kunnen ook de gebruikers betrekken bij de keuze van de titels. Dat gebeurt in Groot-Brittannië en Nederland, waar de onderzoekers de te digitaliseren titels mee selecteren. In Groot-Brittannië werd een panel van researchers samengesteld, terwijl in Nederland overleg gepleegd wordt met de Koninklijke Academie en onderzoeksinstituten.

3. DE DIGITALISERING VAN DE BELGISCHE KRANTEN

De situatie van de Belgische kranten is niet anders dan in het buitenland. Het papier van de Belgische kranten is niet beter of slechter dan het papier in onze buurlanden. België heeft in het verleden een rijk perslandschap gehad, met verschillende nationale maar ook en vooral regionale titels. Het resultaat zijn miljoenen pagina's, waarvan een groot deel het verdient te worden gedigitaliseerd. Dagbladen werden en worden veel gebruikt voor wetenschappelijk onderzoek. Generaties

historici hebben oefeningen, seminars en licentiaatsverhandelingen gemaakt op basis van kranten. De krant als bron heeft vandaag zijn eesterangsrol verloren ten voordele van archieven, maar voor veel onderzoeksthema's blijft de krant onmisbaar. Beoefenaren van de politieke geschiedenis gebruiken nog vaak kranten, voor mediahistorici spreekt dat vanzelf, maar ook historici die de publiciteit bestuderen kunnen moeilijk om het dagblad heen.¹² Voor de Belgische onderzoekers zou digitalisering het werk vergemakkelijken, de collecties van de instellingen beter valoriseren en een bijdrage kunnen leveren aan de bewaarproblematiek. Tot zover de parallellen.

Er is één groot verschil met de buurlanden: het landschap van bewaarinstellingen, documentatie- en onderzoekscentra is erg versnipperd. Van oudsher is er de tweedeling tussen de Koninklijke Bibliotheek en de stadsbibliotheken en stadsarchieven van de grote steden, die uitgebreide krantencollecties hebben. De stadsbibliotheek Antwerpen is daarvan het beste voorbeeld. Ook bepaalde universiteitsbibliotheken beheren een historische krantencollectie. De bibliotheek van het Parlement en het Algemeen Rijksarchief met zijn provinciale depots, mogen op het lijstje zeker niet ontbreken.

De versnippering van het institutionele landschap heeft met de gewestvorming een grote impuls gekregen. Cultuur is een gemeenschapsmaterie en na de staats Hervormingen hebben de gemeenschappen kaders gecreëerd die een nieuw landschap van bewaarinstellingen hebben doen ontstaan. Aan Vlaamse kant moet gewezen worden op de rol van de archief- en documentatiecentra die verbonden zijn met een zuil: AMSAB-ISG, ADVN, Liberaal Archief en KADOC; ook kleinere centra, die naast die vier centra recent ruimer betoelaagd worden, bewaren kranten. Voorbeelden zijn het Archief en Museum van het Vlaams Leven te Brussel en het Documentatie- en Archiefcentrum van de Communistische Beweging, eveneens in Brussel.

Naast de archief- en documentatiecentra mag de erfgoedsector niet onvermeld blijven. Ook de plaatselijke bibliotheken zetten digitaliseringsinitiatieven op.

Het resultaat van dit alles is dat er meer instituten zijn die kranten bewaren, maar ze zijn verspreid over verschillende beleidsniveaus van de Belgische staat. Dit creëert opportuniteiten. De prospectieactiviteiten van deze instellingen hebben nieuwe collecties boven water

¹² Bijvoorbeeld: Véronique Pouillard, *La publicité en Belgique, 1850-1975. Des courtiers aux agences internationales*, Bruxelles, Académie Royale de Belgique. Classe des Lettres, 2005, 509 p. passim.

gebracht, waardoor lacunes werden gedicht of regionale edities van de nationale kranten beschikbaar zijn. De vermenigvuldiging van de collecties is in een toestand van precariteit van de materiële drager een goede zaak. Digitalisering is in opgang en de verschillende overheden trekken er geld voor uit. Dit leidt tot een uitbreiding van het aantal financieringsbronnen, wat de mogelijkheden vergroot om fondsen te vinden om te digitaliseren.

Aan die situatie zijn ook nadelen verbonden. Een eerste is versnippering : wanneer elke instelling op zijn eentje gaat digitaliseren, zonder ruggespraak met andere bewaarders, bestaat het risico op dubbel werk: eenzelfde krant wordt meerdere malen gedigitaliseerd. Dat is verspilling en in een situatie van schaarse middelen waarbij digitalisering zijn bestaansrecht bij de beleidsmakers voor een deel nog moet bewijzen, is dat een situatie die absoluut moet worden vermeden. Om dat euvel op te vangen is coördinatie onontbeerlijk.

4. PRESSE-PAPIER

Coördinatie is de voornaamste taak van Presse-Papier, het Nationaal project voor de bewaring van de Belgische kranten, een initiatief dat sinds 2003 bestaat. Presse-Papier werd opgezet door de Koninklijke Bibliotheek en de Stadsbibliotheek Antwerpen, aanvankelijk nog met de bedoeling te microfilmen. Later werd ook het SOMA bij het initiatief betrokken. Presse-Papier is erin geslaagd de instellingen in België die kranten bewaren, op te sporen en samen te brengen. Het is dan ook verantwoord te spreken van een nationaal project, dat de ambitie heeft een nationaal contactorgaan te zijn voor instellingen van alle beleidsniveaus van de Belgische staat die kranten in hun collectie hebben. Met een gerichte mailing werden 84 instellingen uit het hele land in kaart gebracht. Het gaat om een heel breed scala aan centra: van grote federale zoals de Koninklijke Bibliotheek, over grote die zich op het niveau van de steden en de gemeenschappen situeren zoals de stadsbibliotheek Antwerpen, het AMSAB-ISG, tot kleinere of zelfs heel kleine instellingen. Sommige bewaren kilometers kranten en hebben meerdere honderden titels en volledige verzamelingen. Andere collecties zijn beperkt tot één enkele titel of zelfs enkele nummers. Uit de mailing is verder gebleken dat ongeveer 15% van de krantentitels ooit verfilmd is. Presse-Papier wordt voor de dagelijkse opvolging gedragen door een vast bureau (Koninklijke Bibliotheek, Stadsbibliotheek Antwerpen en het SOMA) en door een stuurgroep die de globale beleidslijnen uitzet én zorgt voor het contact met de diverse instellingen.

Als er één zaak is die Presse-Papier duidelijk heeft gemaakt, dan is het wel de grote verscheidenheid aan types instellingen (nationale en stedelijke bibliotheken, documentatiecentra, archieven...). Om hen allemaal bij het project te betrekken werd een vertegenwoordiger van elk type instelling in de stuurgroep opgenomen. Een andere manier om de betrokkenen op de hoogte te houden en bekendheid te geven aan het initiatief zijn studiedagen. Op 25 november 2005 organiseerde Presse-Papier een studienamiddag in de Koninklijke Bibliotheek.¹³

De eerste doelstelling van Presse-Papier, namelijk instellingen samenbrengen, kan een succes worden genoemd. De tweede stap bestaat erin het krantenbezit in België te inventariseren met specificatie van de drager: papier, microfilm of digitale kopie. Dat is tot nu toe nooit gebeurd, maar is met het oog op een efficiënt gebruik van de middelen een noodzaak. Om de potentialiteiten van het sterk versnipperde institutionele landschap optimaal te kunnen gebruiken is coördinatie en het maken van afspraken voor de digitalisering primordiaal. Een centrale databank laat toe dubbele digitalisering te vermijden: wanneer een instelling plannen heeft om een krant te digitaliseren, is het heel snel uit te maken of dat niet al elders is gebeurd of gepland. De databank maakt het ook gemakkelijker om partners te zoeken voor het indienen van projecten. Een instelling kan snel complementaire collecties opsporen.

De centrale catalogus is ook heel nuttig om een probleem aan te pakken dat buitenlandse digitaliseringsprojecten aan het licht hebben gebracht: de noodzaak te beschikken over volledige jaargangen van een optimale kwaliteit. Aan de database wordt momenteel gewerkt.

Behalve dit 'metaproject', dat de fundamenteen legt voor de verdere digitalisering, zijn er verschillende punctuele initiatieven in de verschillende bibliotheken en documentatiecentra. We lichten er enkele uit.

5. DIGITALISERING VAN DE BELGISCHE PERS

Het AMSAB-ISG is vorig jaar begonnen met de digitalisering van de krantencollectie. De keuze is gevallen op *Combat*, het blad van de *Mouvement Populaire Wallon*. Dit blad stond buiten de hoofdstroom van de socialistische beweging; de keuze die het AMSAB gemaakt

¹³ Hierover : Marc D'Hoore, Dirk Luyten, 'Nationaal project voor de bewaring van Belgische kranten 'Presse-Papier' in, *Cahiers de la Documentation/Bladen voor documentatie*, 2006, LX, 2, p. 4-8.

heeft, wijkt dus enigszins af van hetgeen vaak gebeurt: opteren voor het belangrijkste nationale orgaan. In de loop van 2007 kan de digitale versie van *Combat* geraadpleegd worden op de website van het AMSAB-ISG.

De Oostendse plaatselijke openbare bibliotheek Kris Lambert heeft een selectie van tien lokale en regionale bladen uit Oostende en de kustregio gedigitaliseerd. De oudste titel dateert uit 1850, de jongste uit 1947. Niet alle jaargangen werden gedigitaliseerd. De gedigitaliseerde kranten zijn full-text doorzoekbaar, via een eenvoudige en een meer geavanceerde zoekmethode. Bijzonder interessant is dat verschillende titels tegelijk doorzocht kunnen worden. Daarenboven kan de lezer de kranten ook doorbladeren, zoals de papieren versie. De scanning is gebeurd in zwart-wit. Vanuit de opdracht van de plaatselijke bibliotheek richt dit bestand zich in de eerste plaats tot het grote publiek, maar het spreekt vanzelf dat ook de onderzoeker er zijn voordeel mee kan doen. Eén voorbeeld: een aantal kranten zijn beschikbaar voor de jaren 1944 en 1945. Er wordt momenteel heel wat onderzoek verricht over de repressie en meerbepaald de volksrepressie; een gedigitaliseerde krant biedt hier heel wat mogelijkheden: het laat bijvoorbeeld toe een bepaald aantal personen te volgen. Zo krijgt de onderzoeker niet alleen een zicht op het 'repressietraject' van die persoon, maar kan ook makkelijk worden nagegaan welk beeld de pers van hem of haar ophing. De plaatselijke bibliotheek legt in de presentatie van het project niet alleen de nadruk op het aspect ontsluiting en ter beschikking stelling, maar ook op de bewaring (microfilm) van een erfgoedcollectie.¹⁴

Dit brengt ons bij de erfgoedsector, die wat digitalisering van kranten betreft een voortrekkersrol heeft gespeeld. De erfgoedcel Ieper heeft zes kranten uit de negentiende eeuw gedigitaliseerd. Ze zijn online raadpleegbaar op www.geheugenvanieper.be. De lezer kan de kranten doorbladeren en doorzoeken op artikelniveau.¹⁵

Het federaal wetenschapsbeleid heeft beslist om in totaal € 75 miljoen vrij te maken voor de digitalisering van de collecties van de federale wetenschappelijke instellingen. Die collecties zijn heel divers: museaal, documentair en wetenschappelijk. Het programma is opgedeeld in deelprojecten per type materiaal. De bedoeling is dat verschillende federale wetenschappelijke instellingen samenwerken in deze

¹⁴ <http://god.biboostende.be> gezien op 15 januari 2007 Met dank aan mevrouw Vandermaes van de Oostendse bibliotheek die me op dit initiatief attendeerde.

¹⁵ www.geheugenvanieper.be

projecten. De digitalisering van de kranten is één van de tien projecten uit het programma. De Koninklijke Bibliotheek en het SOMA werken samen aan de digitalisering van de Belgische nationale pers van het midden van de negentiende eeuw tot 1950, een periode waarin het papier bijzonder kwetsbaar was. Naar verwachting kunnen daarmee dertig nationale krantentitels worden gedigitaliseerd. Bij de keuze zal op twee zaken worden gelet. Bedoeling is een representatief beeld te schetsen van de Belgische nationale pers uit die periode. Daarom wordt een mix van Nederlandstalige, Franstalige en Duitstalige kranten van verschillende politieke strekkingen gemaakt. Tweede criterium is dubbel werk vermijden: kranten die al gedigitaliseerd worden door de uitgevers of door andere instellingen worden niet geselecteerd, of wanneer bepaalde delen gedigitaliseerd zijn, wordt enkel aanvullend gewerkt. Het geld dat vrijkomt, kan naar bijkomende titels gaan. Dit deel van het project, het grootste in aantal bladzijden, wordt door de Koninklijke Bibliotheek uitgevoerd, die daarenboven penvoerder van het project is. Het SOMA is verantwoordelijk voor de clandestiene en gecensureerde pers uit beide wereldoorlogen. Hier wordt gestreefd naar exhaustiviteit, omdat het 'nationale' criterium moeilijk hanteerbaar is. De massa aan te digitaliseren kranten is bovendien vele malen kleiner. Het project moet afgerond zijn einde 2008. In totaal heeft de federale overheid voor dit project € 2.272.000 uitgetrokken.

6. ENKELE OVERWEGINGEN TOT BESLUIT

Zo'n 15 jaar geleden was de krant bij historici wat uit de gratie: archieven waren veel interessanter voor het onderzoek, zo was de gangbare opvatting. Vandaag is het tij wat gekeerd: kranten en mediageschiedenis winnen internationaal opnieuw aan belangstelling. De digitalisering geeft aan die belangstelling nieuwe impulsen, omdat andere onderzoeksmethoden en andere onderzoeksvragen mogelijk zijn. De groeiende belangstelling voor digitalisering kan ook worden verklaard door het bewustzijn dat de bewaring van de kranten buitengewoon urgent geworden is. Dit probleem werd aanvankelijk opgelost met microverfilming, maar gaandeweg, met de ontwikkeling van het internet, werd meer en meer gekozen voor digitalisering. Dit lost het probleem van de permanente bewaring niet op, maar maakt het wel minder acuut. Bovendien is digitalisering gebruiksvriendelijker. Nadeel in vergelijking met microverfilming is wel het kostenplaatje. Maar wellicht zal, ten gevolge van de technologische ontwikkeling, de kostprijs in de toekomst dalen.

Een derde factor die de digitalisering van de kranten aandrijft, is het tijdsgewricht. Het kan wat paradoxaal lijken, maar in een tijd van globalisering – waarvan precies het internet één van de uitingen en dragers is – is er een heel grote belangstelling voor het verleden. De groei en bloei van de erfgoedsector is hiervan een uiting. Het is dan ook niet toevallig dat de erfgoedsector een voortrekkersrol heeft gespeeld bij de digitalisering van de kranten, hoewel bewaren en ontsluiten van documentatie niet de hoofdopdracht is. Eén verklaring voor die voortrekkersrol is de beperkte omvang van de collecties die worden gedigitaliseerd, waardoor de digitalisering budgettair beter haalbaar is. Een andere is de aard van de krant als bron. Zoals bij het begin van het artikel aangegeven, is de krant een bron die voor elk wat wils brengt. Voor een sector die als doel heeft een breed publiek in aanraking te brengen met het verleden, is de krant een bijzonder dankbaar medium.